

ΤΕΥΧΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ
2018/2

Κ
Ρ
Ι
Σ
Η

ΕΙΔΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ
ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

Henryk Grossmann
Θανάσης Γκιούρας
Τέλης Τύμπας
Γιώργος Φαράκλας
Γιώργος Φουρτούνης
Στάθης Ψύλλος

Επιμέλεια-Εισαγωγή
Θοδωρής Δημητράκος, Γιάννης Κοζάτσας

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Τιμή €9

ΚΡΙΣΗ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΚΡΙΣΗ
Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση

KRISI
Biannual Scientific Review

Συντακτική επιτροπή
Θοδωρής Δημητράκος
Γιάννης Κοζάτσας
Κώστας Πασσάς

Επιστημονικοί συνεργάτες
Αραγεώργης Άρις, Βλάχου Ελένη, Γκιούρας Θανάσης, Jung Reinhard, Καλτσώνης Δημήτρης, Μαμουλάκη Έλενα, Μανιάτης Γιώργος, Ματθιόπουλος Ευγένιος, Μαυρουδέας Σταύρος, Μπάγκος Παντελής, Μπαλτάς Αριστείδης, Μυλωνάκη Ευγενία, Παπαδάτος Νίκος, Σακελλαρόπουλος Σπύρος, Σταυρίδης Σταύρος, Στεργιόπουλος Κώστας, Φαράκλας Γιώργος, Φουρτούνης Γιώργος, Χολέβα Μαρία, Χρύσης Αλέξανδρος, Ψύλλος Στάθης.

Επικοινωνία
www.e-krisi.gr

Υπεύθυνος επικοινωνίας
Γεράσιμος Χολέβας

Σχεδίαση-στοιχειοθέτηση τεύχους
Βασίλης Παπαγεωργίου

Σχεδίαση ιστοσελίδας
Γιάννης Σακελλαρίου

Τιμή τεύχους: 9 ευρώ
Ετήσια συνδρομή (ιδιώτες): 15 ευρώ
Ετήσια συνδρομή (ιδρύματα): 20 ευρώ

Κεντρική διάθεση
Εκδόσεις Τόπος
Πλαπούτα 2 & Καλλιδρομίου, 114 73 Αθήνα, Τηλ. 2108222835, info@motibo.com

Τεύχος 4 – 2018/2

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση μέρους ή όλου του έργου, καθώς και η αναπαραγωγή ή μετάδοσή του με οποιοδήποτε οπτικοακουστικό, γραπτό ή άλλο μέσο χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη ή του συγγραφέα.

ISSN 2585-2124

Στον Άρι Αραγεώρη

In Memoriam

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Της σύνταξης 7

Εισαγωγή: Μαρξισμός, Επιστήμη και Τεχνολογία 9

Άρθρα

**Ο Καρτέσιος και οι Κοινωνικές Καταβολές της
Μηχανιστικής Αντίληψης του Κόσμου 27**

Henryk Grossmann

Μετάφραση: Μαριάννα Μπίτσιου

Επιμέλεια μετάφρασης: Θόδωρος Αραμπατζής

Υλισμός και Επιστήμη στον Karl Marx 103

Στάθης Ψύλλος

Έμπειρική νοηματοδότηση

Μιά πρόταση για την διαλεκτική γνωσιοθεωρία του Μάρξ 119

Γιώργος Φαράκλας

**Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ και η αλτουσεριανή
επιστημολογία του μαρξισμού 137**

Γιώργος Φουρτούνης

Το Κεφάλαιο του Marx και η 'επιστήμη' 165

Θανάσης Γκιούρας

Μαρξισμός, Τεχνολογία και Επιστήμη, Ιστορία:

**Σημειώσεις σε μια υποσημείωση για «ένα βιβλίο που δεν έχει ακόμη γρα-
φτεί» 215**

Τέλης Τύμπας

Της σύνταξης

Το παρόν τεύχος της ΚΡΙΣΗΣ είναι το πρώτο ειδικό τεύχος που εκδίδεται και καταπιάνεται με τη γενική προβληματική *Μαρξισμός, Επιστήμη και Τεχνολογία*. Περισσότερα για την εν λόγω προβληματική μπορεί ο αναγνώστης να διαβάσει στην «Εισαγωγή». Εδώ, αρκεί να επισημάνουμε ότι η αναγκαιότητα ύπαρξης αυτού του ειδικού τεύχους έγκειται, κατά τη γνώμη μας, σε δύο σημεία.

Πρώτον, αποτελεί έλλειψη για την ελληνική βιβλιογραφία η απουσία μετάφρασης των κειμένων του Henryk Grossmann για την Καρτεσιανή μηχανοκρατία και κατ' επέκταση για την επιστημονική επανάσταση. Η εργασία του Grossmann, μαζί με εκείνη του Boris Hessen για τον Νεύτωνα, θεωρούνται κλασικά δείγματα της μαρξιστικής ιστοριογραφίας της επιστήμης και της τεχνολογίας. Ενώ το κείμενο του Hessen εκδόθηκε στα ελληνικά οκτώ περίπου χρόνια πριν, κανένα από τα δύο βασικά κείμενα του Grossmann δεν είχε μέχρι σήμερα μεταφραστεί (βλ. «Εισαγωγή»). Στην περιγραφόμενη έλλειψη έρχεται να απαντήσει το παρόν τεύχος, καθώς ένα μεγάλο μέρος του αποτελεί η μετάφραση του κειμένου του «Ο Καρτέσιος και οι Κοινωνικές Καταβολές της Μηχανιστικής Αντίληψης του Κόσμου».

Δεύτερον, εκτιμούμε ότι η συζήτηση και η ανταλλαγή επιχειρημάτων γύρω από τη σχέση μαρξισμού και θεωρίας περί την επιστήμη και την τεχνολογία σε καμία περίπτωση δεν έχει εξαντλήσει τη δυναμική της. Απλούστατα ατόνησε, τόσο διεθνώς όσο και στην Ελλάδα, για λόγους που δεν έχουν να κάνουν με την εξάντληση κάποιων θεωρητικών δυνατοτήτων και είναι σχετικά δύσκολο να περιγραφούν εδώ. Η ουσία είναι πως υπάρχει χώρος, αλλά και ανάγκη, για νηφάλια και εμβριθή συζήτηση γύρω από τα θεωρητικά επίδικα που θέτει η παραπάνω σχέση. Στην ανάγκη αυτή απαντούν τα πέντε πρωτότυπα κείμενα Ελλήνων φιλοσόφων και ιστορικών, τα οποία καταπιάνονται με διάφορες πτυχές της προβληματικής που διαμορφώνεται από τη θεωρητική σύμπτωση του μαρξισμού με τον λόγο περί επιστήμης και τεχνολογίας. Ελπίζουμε ότι τα κείμενα αυτά μπορούν να αποτελέσουν το έναυσμα και για περαιτέρω επεξεργασίες.

Όπως είναι εύκολα κατανοητό, η παρούσα έκδοση χρωστάει πολλά στην εξαιρετική μετάφραση της Μαριάννας Μπίτσιου στο κείμενο του Grossmann. Πρόκειται για ένα κείμενο υψηλών μεταφραστικών απαιτήσεων, στις οποίες η Μαριάννα ανταποκρίθηκε με τον πιο αξιόπαινο τρόπο, έχοντας τη βοήθεια του Θόδωρου Αραμπατζή. Τους ευχαριστούμε και τους δύο για αυτή τη συμβολή. Ευχαριστούμε, ακόμα, τους Θανάση Γκιούρα, Τέλη Τύμπα, Γιώργο Φαράκλα, Γιώργο Φουρτούνη και Στάθη Ψύλλο για τη συμμετοχή τους στο παρόν ειδικό τεύχος.

Τέλος, ο αναγνώστης θα παρατήρησε ήδη πως το τεύχος είναι αφιερωμένο στη μνήμη του Άρι Αραγεώργη, ο οποίος μας άφησε πολύ πρόωρα τον προηγούμενο Αύγουστο. Ο Άρις θεράπευε τη φιλοσοφία των φυσικών και μαθηματικών επιστημών, τόσο σε ερευνητικό όσο και σε διδακτικό επίπεδο, τα τελευταία χρόνια, στον τομέα ΑΚΕΔ της ΣΕΜΦΕ του ΕΜΠ.¹ Υπήρξε ένας άνθρωπος με πολύ πλατιά και βαθιά φιλοσοφική κατάρτιση, την οποία η ταπεινότητα με την οποία πορευόταν,

¹ <http://aked.ntua.gr/arageorgis.html?fbclid=IwAR3lp8rjdLNmPPAHyx2qvxB6EOfmjzjALD0jtx0btFJu2xPKsv2iYxxYc>

δεν την έκαναν ορατή εκ πρώτης όψεως. Παρά το γεγονός ότι δεν είχε ενδώσει στην απαίτηση των καιρών για πληθώρα δημοσιεύσεων, η συμβολή του στη διεθνή βιβλιογραφία θεωρείται από τους ειδικούς πολύ σημαντική.

Ο Άρις ήταν επιστημονικός συνεργάτης του περιοδικού από τη συγκρότησή του. Από την αρχή έσπευσε να μοιραστεί μαζί μας την πείρα του στη σύνταξη και διεύθυνση επιστημονικών περιοδικών, αλλά και να μας προειδοποιήσει για τις κακοτοπιές που ελλοχεύουν σε ένα τέτοιο εγχείρημα. Ακόμα και από το κρεβάτι του νοσοκομείου φρόντιζε να μας κοινοποιεί τον ενθουσιασμό του για την έκδοση των τευχών και την ενθάρρυνσή του για την συνέχιση της προσπάθειας. Για αυτούς τους λόγους, το ελάχιστο που θα μπορούσαμε να κάνουμε, είναι να του αφιερώσουμε το παρόν τεύχος. Αλλά και για έναν άλλο, σημαντικότερο, λόγο: Ο Άρις ήθελε ...«να λέγεται άνθρωπος».

